

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 373.5.013:37.011/.33+(821.161.2:316.477)

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-102-2-55-59

Неллі БОНДАРЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу навчання
української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

УКРАЇНА ПІД «НОВОЮ ПАРАСОЛЬКОЮ ГРАМОТНОСТІ»

У статті відстежено трансформацію традиційного поняття «грамотність», зумовлену стрімким розвитком надсучасних технологій та урізноманітненням способів передачі інформації. Акцентовано на актуальності формування здатності вільно переходити з однієї знакової системи на іншу, розпізнавати, оцінювати, інтерпретувати й перекодувати за потреби інформаційні структури. Окреслено, обґрунтовано й по-сучасному інтерпретовано розширене категорійне поле новітньої грамотності, об'єднане під «ною парасолькою грамотності», а також накреслено шляхи її формування.

Ключові слова: грамотність, нова грамотність, «нова парасолька грамотності», медіаграмотність, (аудіо)візуальна грамотність, інформаційна грамотність, інформаційно-комунікаційна грамотність.

В статті відстежена трансформація традиційного поняття «грамотність», обусловленная стремительным развитием современных технологий и все большим разнообразием способов передачи информации. Акцентируются актуальность формирования способности свободно переходит из одной знаковой системы в другую, распознавать, оценивать, интерпретировать и осуществлять перекодировку информационных структур. Определено, обосновано и по-современному интерпретировано расширенное категорийное поле новой грамотности, объединенное под «новым зонтиком грамотности», а также намечены пути ее формирования.

Ключевые слова: грамотность, новая грамотность, «новый зонтик грамотности», медиаграмотность, (аудио)визуальная грамотность, информационная грамотность, информационно-коммуникационная грамотность.

The article describes the transformation of the traditional concept of «literacy». The transformation is due to the rapid development of modern technology and the total digitalization of society. Differentiation of various types of activities takes place and there is a significant difference in the interaction of the digital generation with the online environment. There is a growing need for the

use of modern storage media and the latest information and communication technologies. The methods of transmitting information are becoming diverse, because the requirements for current students are increasing.

The author focuses on the relevance of the formation of pupils' ability to freely switch from one sign system to another, to recognize, evaluate, interpret and transcode information structures, if necessary.

The author interprets the concept of «literacy» in a modern way, defining the novelty, which lies in the heterogeneity of the educational information space. Active stay and activity in the educational information space requires universal basic personality traits, other criteria for evaluating these qualities, as well as multiple multimodal multifaceted and multidimensional literacy. The article describes the range of problems in the field of new literacy; in particular, it concerns disagreements between offline and online formats and reading contexts, a combination of relevant options, mastering specific reading strategies, and the like.

In the article, the author specifies the expansion of categories related to new literacy. A certain group of categories included concepts that were combined under the new umbrella of literacy: information, media literacy, media competence, media education, (audio) visual literacy, computer literacy, information literacy, information and communication literacy and the like.

In the article, the author considers all the components of the new literacy; designs ways to increase pupils' literacy compares aspects of Ukrainian and foreign terminological systems; raises the question of adaptation and the context of borrowing for the Ukrainian terminological system; characterizes research and the introduction of new literacy in the educational process of the New Ukrainian School.

Key words: literacy, new literacy, a new literacy umbrella, media literacy, (audio)visual literacy, information literacy, information and communication literacy.

Постановка проблеми. XXI століття характеризується диференціюванням різних видів діяльності, що зумовлено потребою використовувати сучасні носії інформації та новітні інформаційно-комунікаційні технології. Інтеграція комп'ютерів і засобів зв'язку урізноманітнює способи передачі інформації,

відкриває безпрецедентні можливості для досягнення гідного результату завдяки розвитку освітньої системи в парадигмі ICT-навчання (*Information and Communications Technology*) щодо інтерактивності, адаптивності, зручності, розділення освітнього ресурсу і простору, розбудови електронного формату освіти, посилення її особистісної орієнтованості, збільшення критичного і творчого складників мислення, акцентуації навчання на розв'язанні проблем.

Взаємодія цифрового покоління з онлайн-середовищем істотно відрізняється від попередніх. Юнацтво користується ним, щоб оцінити, створити, повідомити, запрограмувати, спрогнозувати.

Такі перетворення освітнього процесу засвідчують нову освітню культуру. А це значно посилює й урізноманітнює вимоги до нинішніх здобувачів освіти, які проектуватимуть і творитимуть прийдешнє.

Новий багатосмисловий полісеміотичний світ і насамперед освіта як інформаційно відкрита і сприйнятлива до змін система потребують комунікаційного дискурсу нового виду, який забезпечуватиме здатність вільно переходити з однієї знакової системи на іншу, розпізнавати, оцінювати, інтерпретувати й перекладувати за потреби інформаційні структури.

Останнім часом усе більшого поширення набуває теорія нової грамотності. Термін «*нова грамотність*» уперше застосував Девід Бакінгем у 1993 році. Відтоді це явище науково переосмислювалося й розглядалося з позицій психолінгвістики та в контексті соціокультурної теорії, яка зосереджується на грамотності як соціальній практиці з діапазоном дієвих цілеорієнтованих способів досягнення мети й успіху в глобальному вимірі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. *Нова грамотність* трактується як загальна «здатність ідентифікувати, розуміти, висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, почуття, факти та думки як усно, так і в письмовій формі за допомогою візуальних, звукових / аудіо- та цифрових матеріалів із різних дисциплін та в різних контекстах <...>. Залежно від контексту грамотність може розвиватися рідною мовою, мовою навчання та / або офіційною мовою країни чи регіону, де мешкає особа» [5, с. 25]. У «Національному звіті за результатами міжнародного дослідження якості освіти *PISA-2018*» термін «*грамотність*» як загальне поняття стосується трьох предметних напрямів – читачької грамотності, математичної грамотності й грамотності у природничо-наукових дисциплінах.

Діапазон тем і проблем у сфері досліджень нової грамотності досить широкий та різноманітний. Вони здійснюються із застосуванням новітніх методологій. У наукових дослідженнях види грамотності виокремлюються на різних підставах. За основу беруться засоби, галузі знань, сфери діяльності, модальності сприймання тощо. Насамперед дослідників цікавить, як різняться читання онлайн і традиційне на паперових носіях, як набувають необхідних умінь і навичок у процесі читання онлайн, як опановують специфічні стратегії читання. Поглибленого вивчення потребує поєднання варіантів звичного для нас читання з онлайнним, яке істотно відрізняється від традиційного, заснованого на паперовому форматі.

Дослідження модифікованої моделі взаємонавчання відображає відмінності між офлайнним і онлайнним контекстами читання. Феномен нової грамотності поєднує різні аспекти – соціокультурний, полікультурний, кроскультурний, багатомовний, мультимодальний та інші. У технологічному суспільстві

поняття грамотності розширює алфавітну й числову системи за рахунок засобів масової інформації та електронних текстів. В освітній комунікації відбувається урізноманітнення знакових систем. Новизна грамотності XXI століття полягає в неоднорідності інформаційного освітнього простору, активне перебування й діяльність у якому потребує універсальних базових якостей особистості, критеріїв їх оцінювання, а також багатократної мультимодальної багатогранної та різновекторної грамотності.

Ключем усієї грамотності є розвиток читання, прогресування навичок, що починається зі здатності розуміти вимовлювані слова, декодувати написане й сягає вищої точки в глибокому розумінні багатозначного смислу тексту. У Сполучених Штатах Америки й інших країнах світу тривають дослідження специфіки читання онлайн; розуміння, опрацювання інформації, впливу на людину перетинів інформації, яка надходить із різних джерел; потенційних можливостей і результатів використання онлайн-ресурсів для мотивування учнів до читання й розвитку відповідних навичок; розробляються теорія і практика здобуття учнями необхідних знань та опанування стратегій, що відрізняються від традиційного читання, заснованого на паперовому форматі. Створюється методика застосування коміксів, аніме у процесі опанування нової грамотності.

Закордонними науковцями досліджено термінологічний спектр понять, об'єднаних під «*ноювою парасолькою грамотності*». Систему основних термінів, якими оперує медіаосвіта, узагальнив О. Федоров на основі напрацювань таких дослідників, як О. Баранов, Л. Зазнобіна, Ю. Усов, М. Хилько, К. Безелгет, К. Ворсноп, Л. Мастерман, А. Сілверблет, Е. Харт та ін. Усистемнення стосуються основних моделей, панівних концепцій, ідей і задач розвитку медіаосвіти, медіаграмотності, медіапедагогіки, медіакультури та медіакомпетентності [7].

Колектив вітчизняних науковців, очолюваних О. Локшиною, – А. Джурило, М. Тименко, О. Шпарик – усебічно вивчають, глибоко аналізують, критично осмислюють, обґрунтовують і адаптують світовий досвід дослідження та впровадження нової грамотності з метою запозичення найвартісніших його здобутків для розбудови Нової української школи. Моніторинговий аспект нової грамотності у контексті PISA досліджують вітчизняні науковці Н. Бондаренко, М. Головка, Ю. Жук, О. Ляшенко, С. Науменко та ін. [6].

В аспекті нової грамотності становлять неабиякий інтерес обґрунтування української версії компетентності освіти, конкретні пропозиції щодо перегляду освітньої термінології, а також ефективні шляхи розв'язання проблеми розвитку життєво важливих компетентностей старшокласників, які пропонують Н. Бондаренко та С. Косянчук [1–4].

Мета статті – відстежити розвиток поняття «*грамотність*» від традиційного до сучасного тлумачення; обґрунтувати новотвір «*нова грамотність*» і потребу в ній; окреслити категорійне поле нової грамотності й розкрити поняття, що його утворюють; спроектувати шляхи набуття нової грамотності здобувачами освіти.

Виклад основного матеріалу. Слово «*грамотність*» (англ. *literacy*) походить від грецького *gramma*, що означає *буква, читання, письмо*. У суспільній свідомості українців грамотність ототожнювалася з освіченістю: «*Грамотний видючий і на все тямущий*» (тобто компетентний).

Ця народна мудрість якнайкраще ілюструє начебто новітній європейський погляд на грамотність і підтверджує, що українство завжди було і є інтелектуальним осердям Європи. Багатовікова педагогіка передбачає навчання читання й письма в паперовому форматі з використанням стандартного набору правил. При цьому нездатність читати й писати кваліфікується як *неграмотність*.

В умовах цифрового суспільства відповідно і до недавня зрозуміле всім поняття *неграмотності* набуває нового значення.

Удосконалюване визначення грамотності включає символічні системи, що стосуються конкретних спільнот. Нова грамотність потребує розширеного застосування мультимедійних і мультимодальних засобів навчання, артпедагогіки, педагогічного дизайну, образів, аудіокниг, CD-додатків, аніме, коміксів тощо з огляду на різні способи подання, сприймання й опрацювання інформації. Дональд Леу [10] виокремив чотири чинники, які обґрунтовують потребу в новій грамотності. По-перше, новітні технології та пов'язані з ними нові завдання грамотності потребують інших навичок і стратегій ефективного користування ними. По-друге, нова грамотність є критичним компонентом нашої багатовимірної співпричетності – громадянської, економічної, особистої – у глобалізованому світі. Третій аргумент – дейктичний. Поняття грамотності трансформуються з огляду на перманентну заміну морально застарілих технологій новими. Тому неможливо навчити навіть нової грамотності раз і назавжди. Школа має готувати молодь до засвоєння неперервно нової швидкозмінної грамотності – багатовимірної, багатомодальної, яка трансформуватиметься й кардинально оновлюватиметься впродовж життя.

Однак визначення нової грамотності залишається відкритим. Нова грамотність передбачає: миттєвий обмін повідомленнями; спільне використання файлів і відео; розсилання онлайн, відправлення текстів усіх видів, історій, світлин, відео; користування електронною поштою, опрацювання й оцінку інформації онлайн; створення, ведення й підтримання блогів, вебсторінок, вебсайтів; участь в інтерактивній соціальній мережі; використання онлайн-чату; цифрове розповідання історій онлайн; створення мультиплікацій; відвідування інтернет-магазинів тощо.

Нині нова грамотність охоплює складні комплекси здібностей розуміти й використовувати системи символів культури для особистісного й суспільного розвитку. Ці здатності відрізняються в різних соціальних і культурних контекстах відповідно до потреб, запитів та освітнього рівня людей. Шляхи й способи опанування нової грамотності все більше виходять за межі школи.

Необхідність сприймати і здобувати інформацію, комунікувати на базі сучасних науково-технічних ресурсів в умовах цифрового суспільства актуалізувало потребу якісно використовувати комп'ютер, глобальну мережу та ЗМІ. Нині нова грамотність включає медіаграмотність, інформаційну, комп'ютерну, мережеву, культурну, полікультурну, екологічну, багатократну, мультимодальну, поліграмотність, мультиграмотність, трансграмотність. Це зумовило виникнення відповідних термінів – *інформація, медіаграмотність, медіакомпетентність, медіаосвіта, (аудіо)візуальна грамотність, комп'ютерна грамотність, інформаційна грамотність, інформаційно-комунікаційна грамотність* тощо. Усі ці вміння об'єднано під «новою парасолькою грамотності», як зазначається в «Керівництві з нового дослідження грамотності» [9].

Ключовим поняттям нової грамотності є *інформація (information, message)* – повідомлення, що передається тим чи іншим способом (усним / звуковим, письмовим, візуальним, аудіовізуальним) за допомогою кодів і технічних засобів.

Трактування грамотності характеризується певною темпоральною динамікою. Із 1958 року, за визначенням ЮНЕСКО, офіційно грамотними вважали осіб, спроможних читати-розуміти тексти і письмово викладати факти зі щодення. Із середини 60-х в обіг увійшло термінологічне сполучення *функціональна грамотність*. На пропозицію ЮНЕСКО функціонально грамотною вважалася людина, здатна ефективно брати участь у всіх видах діяльності, що потребують грамотності, – вміння читати, писати, рахувати для саморозвитку й суспільного поступу.

Опанування нової грамотності передбачає вміння не просто читати текст на паперових носіях, а зчитувати інформацію в знакових системах різного походження.

Медіаграмотність, або *медійну грамотність (media literacy)*, визначають як обізнаність із основами медіакультури, сукупність умінь і навичок, що дають змогу людям аналізувати, інтерпретувати, критично читати, оцінювати медіатексти, передавати меседжі в різних формах; синтезувати просторово-часову реальність і створювати медійну – повідомлення в різних видах медіа, жанрах і формах; використовувати медійну техніку. Найбільш стисле визначення означеному поняттю дав К. Ворсноп: медіаграмотність – це здатність експериментувати, інтерпретувати / аналізувати і створювати медіатексти [12].

Медіаграмотність передбачає розуміння соціокультурного й політичного контексту функціонування медіа в сучасному глобалізованому світі, використання медіа кодівих і репрезентаційних систем. В основі медіаграмотності – модель, яка спонукає й заохочує людей ставити запитання про те, що вони дивляться, бачать, читають [7, с. 25]. Британський науковець Л. Мастерман, який зробив помітний вплив на формування термінології, теорії і методики медіаосвіти, її мету вбачає у формуванні критичного мислення [11]. Ефективними методами розвитку медіаграмотності вважають аналіз медіа й медіатекстів, інформації, персонажів медіатексту, складання анотації, аплікацію.

Медіакомпетентність (media competence) розглядають як сукупність знань, умінь, здібностей, що забезпечують вибір, критичний аналіз, оцінку, використання, створення й передавання медіатекстів у різних видах, формах і жанрах; аналіз складних процесів функціонування медіа в соціумі [7, с. 25]. За О. Федоровим, медіакомпетентність включає такі показники: *мотиваційний, контактний, інформаційний, перцептивний, інтерпретаційний / оцінний, практико-операційний / діяльнісний, креативний*.

Медіаграмотність і медіакомпетентність розглядають як результат *медіаосвіти (media education)*, а останню – як напрям у педагогіці, що досліджує закономірності масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно, відео тощо); процес розвитку особистості за допомогою й на матеріалі ЗМІ (медіа) з метою орієнтації в інформаційному потоці сучасного суспільства, формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікаційних здібностей, критичного мислення, здатності адекватно сприймати, інтерпретувати, аналізувати й оцінювати медіа; виявляти маніпуляційні впливи медіа, протистояти їм;

опанування різних способів самовираження за допомогою медіатехніки [там само, с. 26–27]. Завдання медіаосвіти – підготувати випускників до життєздійснення в сучасному інформаційному суспільстві; навчити сприймати, аналізувати, розуміти, критично осмислювати інформацію; визначати джерела медіатекстів, їх контекст; інтерпретувати медіатексти й цінності, поширювані медіа, усвідомлювати результати й наслідки їх впливу; створювати медіатексти, опановувати способи спілкування на основі невербальних форм комунікування за допомогою технічних засобів [там само, с. 27]. Серед ефективних методів медіаосвіти називають словесні – розповідь, бесіду, лекцію, взаємозбагачувальний діалог, обговорення, аналіз, дискусію; з-поміж наочних – перегляд аудіоматеріалу; ігрових – моделювання художньо-творчої діяльності творців медіатексту, імпровізацію тощо [там само, с. 29].

З огляду на специфіку сучасного екранного цифрового світу актуалізувалася проблема здатності аналізувати й синтезувати зорову реальність, розуміти візуальні форми спілкування (мова тіла, зображення, карти, відео тощо) і досягнення відповідного рівня **візуальної грамотності** (*visual literacy*). Її трактують як обізнаність із візуальною культурою, здатність аналізувати й синтезувати зорову реальність, зчитувати візуальний медіатекст, уміння застосовувати знання основ візуальної культури, розглядають як результат візуальної освіти [там само, с. 16]. Відповідним терміносполученням Джек Дебес відгукнувся на процеси урізноманітнення й ускладнення способів зорового, візуального й віртуального світовідображення, що потребували якісно нового рівня готовності людей до сприймання й опрацювання візуальної інформації. Як новий вид грамотності описав відео й сукупність знань про нього Джеймс Пол Гі з огляду на багатомодальність ігрового дизайну, що включає відповідно інтерпретовані гравцем зображення, дії, слова, звуки, рухи тощо.

Інформаційну грамотність (*information literacy*) визначають як обізнаність з основами інформатики, інформаційними технологіями, уміння зчитувати, аналізувати й синтезувати інформацію, спроможність використовувати комп'ютерну й медіатехніку.

Д. Лонглі запропонував модель **інформаційної грамотності** (*information literacy*), складниками якої визначив використання ЗМІ й бібліотечних ресурсів, критичне мислення, інформаційну етику.

Комп'ютерна грамотність (*computer literacy*), за визначенням Пола Зурковскі (1974), – це обізнаність із основами інформатики, інформаційними технологіями, усвідомлена потреба в інформації, здатність ефективно шукати, знаходити, оцінювати й використовувати її, дотримуючись етичних норм і застосовуючи комп'ютерну техніку.

До трендів, що визначатимуть розвиток освіти в найближчі десятиліття, експерти зараховують **мережеву грамотність**. **Мережеве спілкування** розглядають як новий вид комунікації.

Обґрунтована Д. Орро і Ф. Капро наприкінці 1990-х років **екологічна грамотність** (*ecological literacy, eco-literacy*) визначається як знання принципів і сформованість цінностей екології, системне екологічне мислення, їх застосування, до яких пізніше доєдналася активна природоохоронна діяльність [8].

Багатократна грамотність (*multiple literacies*) – збірне поняття, що синтезує практично застосовувані

різні види грамотності (наприклад, поєднання візуалізації, образного сприймання з читанням і лічбою) (<http://multiple-lite>). **Мультимодальна грамотність** (*multimodal literacy*) ґрунтується на різноманітності й варіативності природи текстів і мов, на яких вони створені. Термін **поліграмотність** (*poliliteracy*) трактується за аналогією з полікультурністю як опанування нової грамотності, уконтекстненої в розширений культурний і кроскультурний простір, у зіставному аспекті (<http://foreignlanguageex>).

Виникнення у середині 1990-х терміна **мультиграмотність** (*multiliteracy*) пов'язане із розробленням новою лондонською групою педагогіки мультиграмотності, що ґрунтується на таких засадах: ситуаційність, заснована на особистісному досвіді роботи з інформацією; довільний інструктаж, який уможливує самовираження в процесі комунікації; критичне ставлення, що дає змогу адекватно співвіднести інформацію із соціальним контекстом та особистими потребами; практична робота щодо перетворення системи значень і смислів при трансформації контексту.

Трансграмотністю (*transliteracy*) називають «здатність читати, писати і взаємодіяти з допомогою різних платформ, інструментів і ЗМІ, починаючи від знаків та усних сигналів та включаючи рукописний текст, друкований текст, телебачення, радіо та кіно й закінчуючи цифровими соціальними мережами» (<http://elib/bsu.by/bitstre>). Крім уміння доцільно поєднувати джерела інформації, трансграмотність потребує критичної оцінки й співвіднесення відомостей, оцінювання їх якості й достовірності, відбору необхідних знань та їх інтегрування з огляду на конкретне завдання. Проблеми трансграмотності активно досліджують американські й британські науковці – Алан Льюї, Сью Томас та інші (<http://elib/bsu.by/bitstream/1234>; <http://nlabnetwork.typepad.com/transliteracy/Wilkinson,Lane.Libraries>).

Між окремими видами грамотності не існує непроникних кордонів. Інтенсифікуються процеси диференціації та інтеграції щодо виявлення й атрибуції різних видів грамотності. Досить успішно розробляються окремі її аспекти і прояви – візуальний, комп'ютерний, комунікаційний. Науковці роблять спроби створити таксономію грамотностей.

Опанування нових видів грамотності передбачає збагачення семіотичної сфери здобувачів освіти новими смислами, розвиток здатності встановлювати нелінійні зв'язки між різними джерелами інформації і знаковими системами, відрізняти факти від думок, інтегрувати відомості, смисли, інтерпретувати здобуту інформацію, створювати змістовні події, комунікаційно адресовані доцільні ефективні висловлювання, застосовувати різні стратегії мислення, говоріння, читання і письма.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, щоб не відставати від постійно змінної природи грамотності в дійсному світі та її перспектив, необхідно розвивати здатність різнопозиційного аналізу проблем, явищ, процесів і предметів з огляду на все нові й нові дані, появу альтернативних результатів у різних галузях і сферах життя. Подальшого дослідження потребує читання й розуміння текстів, створених у незнайомій або малознайомій знаковій системі. Окрему увагу слід приділити проблемі полісеміотики освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія / Н. В. Бондаренко // *Science and society: Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019)*. Accent Graphics Communications & Publishing. – Hamilton, Canada, 2019. – P. 124–135.
2. Бондаренко Н. В. Українська нова школа у контексті світових трендів освіти / Н. В. Бондаренко // *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions : papers of the 7th International Scientific Conference (May 31, 2019)*. – Stuttgart, Germany : ORT Publishing, 2019. – P. 304–316.
3. Бондаренко Н. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови / Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук // *Проблеми сучасного підручника*. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – Вип. 21. – С. 44–56.
4. Косянчук С. В. Аксиологічний підхід до становлення моральної особистості старшокласників / С. В. Косянчук // *Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем*. – Київ : Педагогічна думка, 2019. – С. 193–200. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717961> (дата звернення: 03.04.2020).
5. Локшина О. І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року / О. І. Локшина // *Український педагогічний журнал*. – 2019. – № 3. – С. 21–30.
6. Уроки PISA-2018 : методичні рекомендації / кол. авт. : Д. В. Васильєва, М. В. Головка, Ю. О. Жук, О. Г. Козленко та ін. – Київ : Педагогічна думка, 2020. – 96 с.
7. Федоров А. В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А. В. Федоров. – Таганрог : изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.
8. A Communigue from the Horizon Project Retreat. – 2012. URL: <http://www.nmc.org/pdf/2012-Horizon-Project-Retreat-Communique.pdf> (дата звернення: 03.04.2020).
9. Coiro J. Handbook of research on new Literacies / J. Coiro, M. Knobel, C. Lankshear, D. Leu (eds.). – Mahwah, NJ: Erlbaum, 2008.
10. Leu D. J. Jr. Research on instruction and assessment of the new literacies of online reading comprehension / D. J. Jr. Leu, J. Coiro, J. Castek etc. // *Comprehension instruction: Research based best practices* / C. C. Block, S. Parris, P. Afflerbach (eds.). – New York : Guilford Press, 2008.
11. Masterman L. Teaching the Media / L. Masterman. – London : Comedia Publishing Group, 1985. – 341 p.
12. Worsnop C. M. Media Literacy Throught Critical Thinking / C. M. Worsnop // Washington State Office of Superintendent of Public Instruction and NW Center for Excellence in Media Literacy. – 2004. – 60 p.

Дата надходження до редакції: 07.04.2020 р.